

Куттубекова Венера Мамбеталиевнанын “Кыргызстандын түндүк жана түндүк-батыш аймактарында жашаган кыргыз үй-бүлөлөрүнүн совет доорундагы тамак-аш маданияты (этнографиялык жана этносоциологиялык материалдардын негизинде)” аттуу 07.00.07 – этнография, этнология, антропология адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына экинчи расмий оппонент тарых илимдеринин кандидаты, доцент Эралиев Салайдин Нуралиевичтин

ПИКИРИ

1. Изилдөөнүн актуалдуулугу жана анын жалпы илимий жана мамлекеттик программалар менен байланышы. Кыргыз элинин тамак-аш системасы жалпы улутка тиешелүү болсо да, анын курамында аймактык же чөлкөмдүк айырмачылыктар байкалбай койбойт. Аларды этнографиялык багытта ар тараптуу изилдөө актуалдуу маселелердин бири болуп саналат.

Сунушталган диссертациялык иште совет мезгилинде Кыргызстандын түндүк (Чүй өрөөнү) жана түндүк-батыш (Талас өрөөнү) аймактарында жашаган кыргыз үй-бүлөлөрүнүн тамак-аш системасы этнографиялык жана этносоциологиялык багытта илимий талдоого алынган.

Диссертациялык изилдөөнүн кириш сөзүндө илимий иштин актуалдуулугу, анын илимий долбоорлор менен байланыштуулугу, максаты, милдеттери, мезгилдик чеги, иштин жаңычылдыгы, изденүүчүнүн жеке салымы, изилдөөнүн методологиялык негиздери жана тажрыйбалык мааниси, коргоого сунушталуучу жоболор, изилдөөнүн натыйжаларынын апробацияланышы, диссертациялык иштин структуралык түзүлүшү менен көлөмү көрсөтүлгөн.

Диссертация жалпы илимий, мамлекеттик программалар менен байланышы жок жеке демилгелүү иш болуп саналат.

2. Диссертацияны иликтөөнүн максаты жана анын милдеттеринин аткарылышы. Иштин максаты - совет мезгилиндеги Чүй жана Талас өрөөндөрүнүн кыштактарында жашаган кыргыз үй-бүлөлөрүнүн тамак-аш маданиятынын өнүгүшүн, өзгөрүшүн социалдык, экономикалык, чарбалык жана маданий жүрүмдөрдүн контекстинде изилдеп, өзгөчөлүктөрүн ачып берүү.

Диссертациянын максаты төмөндөгүдөй милдеттердин чечилиши менен ишке ашырылган:

- Чүй жана Талас өрөөндөрүндө жашаган кыргыз үй-бүлөлөрүнүн совет мезгилиндеги тамак-аш системасына, жаратылыштык-климаттык шарттардын, чарбачылыктын, социалдык, маданий, этникалык жүрүмдөрдүн, шаар менен болгон байланыштын тийгизген таасирлерин аныктоо;

- изилденилген аймактарда дыйканчылыктын, жашылча, жемиш өстүрүүчүлүктүн, багбанчылыктын тамак-аш азыктарына тийгизген таасирин иликтөө;

- совет мезгилинде изилденилген өрөөндөрдө жашаган кыргыз үй-бүлөлөрүнүн тамак-аш системасындагы азыктардын салттуулугун жана жаңыдан кабыл алынган түрлөрүн аныктоо;

- совет мезгилинде Чүй жана Талас өрөөндөрүндө жашаган кыргыз үй-бүлөлөрүнүн тамактануу тартиптерин жана тамак-аш системасын ачып берүү;

- кыргыз үй-бүлөсүнүн тамактануусунун түрлөрүн (үй-бүлөлүк тамактануу, коомдук тамактануу) жана алардын Чүй жана Талас аймактарындагы салыштырма түрлөрүн тастыктоо;

- изилденген аймактарда жашаган кыргыз үй-бүлөлөрүнүн тамак-аш системасынын өнүгүш, өзгөрүш багыттарын далилдөө.

3. Диссертациялык иштин тарых илиминдеги илимий жаңылык катары эсептелиниши.

Автордун диссертациялык изилдөөсүнөн негизги илимий жаңылыктар катары төмөндөгүдөй жыйынтыктарды чыгарууга болот:

3.1. Жыйынтык. Кыргыз үй-бүлөлөрүнүн өздүк чарбадагы кайра жаңылануусу, алардын коомдук чарбада башка элдердин өкүлдөрү менен чогуу иштеши, кыштактагы коомдук чарбачылыкта жаңы түрлөрдүн – сугат дыйканчылыгынын, жашылча, жемиш өстүрүүчүлүктүн, жаңы аталыштагы жашылчалардын, өсүмдүктөрдүн тарай башташы.

3.2. Жыйынтык. XX кылымдын 20-40-жылдарда кыргыз үй-бүлөлөрүнүн салттуу тамак-ашынын өзгөрүшүнө кошуна же чогуу бир кыштакта жашаган башка этностордун тамак-ашынын же азык заттарынын таасири өтө төмөнкү деңгээлде болгон.

3.3. Жыйынтык. 50-60-жылдарда чарбалык, социалдык, маданий өзгөрүүлөрдүн негизинде кыштактарда жашаган кыргыз үй-бүлөлөрүнүн тамак-ашында аймактык өзгөчөлүктөр жоюла баштап, жалпы кыргыз элине

мүнөздүү тамактын мазмуундук белгилери жана аталыштары тарай баштаган.

3.4. Жыйынтык. Кыргыздардын күнүмдүк тамактануусундагы эрте мененки тамак-ашында сүт жана сүт азыктарынан даярдалган тамак-аштар, түшкү тамактануусунда - жашылча, жемиш жана багбанчылыктан алынган азык-түлүктөр, ал эми кечки тамактануусунда - эт жана дан азыктарынан даярдалган ысык тамактар колдонулган.

3.5. Жыйынтык. Каралган мезгилде коомдук тамактануу кыргыз үй-бүлөлөрүнүн күнүмдүк жашоо-турмушундагы бир көрүнүшү катары калыптанган.

4. Диссертацияны коргоого алып чыгуучу негизги жоболор. Илимий изилдөөнүн жыйынтыгында коргоого төмөнкү жоболор сунушталат:

- кыргыз үй-бүлөсүнүн бай тамак-ашмаданиятынын, тамактануу жөрөлгөлөрүнүн өнүгүшүнө чарбалык, социалдык жана маданий чөйрөдөгү жаңылыктар чоң таасирин тийгизген. Аталган факторлордун негизинде изилденген өрөөндөрдө 1950-жылдардын ортосунан кыргыз үй-бүлөсүнүн тамак-ашында социалдык мааниге ээ болгон айырмачылыктар жоюла баштаган.

- 1920-1940-жылдардагы оокаттуу бай адамдар күнүмдүк тамак-ашында колдонушкан тамактар кыштак жерлеринде жашаган дыйкандардын басымдуу бөлүгүнүн рационунда орун алгандыгынан көрүнүп турат.

- совет доорунда мурунку салттуу мезгилдерге салыштырмалуу жаңы тамак-аш маданияты калыптанды. Мында тамак-аштын курамына физиологиялык, биологиялык, витаминдик жагынан жогорку калорияга ээ болгон азыктардын, тамак-аштардын түрлөрү, аларды ичип-жегендин жаңы эрежелери жаралды. Тамак-ашты тандап, ден соолукка зыянкелтирбеген өлчөмдө колдонуунун тартиптери өкүмсүрө баштады;

- Чүй жана Талас аймактарында жашаган улуттардын этномаданий байланыштарынын (этникалык интеграциялардын) натыйжасында, аталган өрөөндөрдө жашаган кыргыз үй-бүлөлөрүнүн тамак-аш курамы жана тамак ичүү жүрүмү өзгөрдү;

- совет мезгилинде чүйлүк жана таластык кыргыз үй-бүлөлөрүнүн тамак аш курамында кээ бир салттуу элементтердин сакталышы менен катар,

алардын тамактануу маданиятында аймактык өзгөчөлүктөр жоюла баштап, жалпы кыргыз элине тиешелүү көрүнүштөр калыптанды;

- кыргыз үй-бүлөлөрүнүн күнүмдүк тамактануусунда сүт, эт, дан азыктары басымдуулук кылса да, жашылча, жемиш өсүмдүктөрү кошумча азык катары кеңири колдонула баштады;

- мурунку салттуу көп адам катышкан чогуу тамактануулардан тышкары уулунун же кызынын орто мектепти аяктагандыгы үчүн коомдук тамактануу, уулунун же кызынын жогорку окуу жайына яктагандыгы үчүн коомдук тамактануу, “комсомдук үйлөнүү тоюна” арналган коомдук тамактануу, аскерге узатуудагы коомдук тамактануу, уулунун же баласынын аскерден кайтыпкелгендеги коомдук тамактануу, кой туут мезгилиндеги тамактануу, кой кыркуудагы жана талаа станындагы өткөрүлгөн коллективдүү тамактануунун формалары, жеке инсандын социалдык өсүүсүнө же ар кандай жетишкендиктерине байланышкан тамактануу, жаратылыш кырсыктарына байланышкан коомдук аза күтүү тамак-ашы – “кара жаанды”, селди (суу каптаганды), жер титирөөнү токтотуу боюнча коомдук тамактануу; адамдын ден-соолугуна, өмүрүнө байланышкан түрдүү багыттагы түлөөлөрдү өткөрүү жана башка себептерге байланышып дасторкон четинде жамаат менен отуруу көрүнүшү пайда болду. Мындай коомдук сый көрсөтүүлөрдө жалпы кыргыз дарга тиешелүү тамактардын курамы менен катар кийин тараган түрлөрү, тамак-ашты сунуш кылуунун жаңы түрлөрү калыптанды.

5. Илимий изилдөөнүн жыйынтыктарын иш жүзүндө колдонуу мүмкүнчүлүктөрү (практикалык мааниси). Диссертациялык эмгекте чагылдырылган баяндамалар жана анын жыйынтыктары илимий ишканалардын изилдөөчүлөрү, аспиранттары, сыноо стажын өтүүчү илимий кызматкерлери этнография, этносociология жана маданият таануу тармактарындагы изилдөөлөрүндө, мектептер менен жогорку окуу жайларында «Мекен таануу», «Ата Мекендин тарыхы», «Адеп», «Кыргыз элинин маданияты», «Кыргыз таануу», «Кыргыз этнографиясы» сабактарын өтүүдө окуу материалы катары, кыргыз тамак-аш маданияты менен байланышкан атайы курстарды окутууда жана окуу-методикалык усулдарды, лекцияларды даярдоо иштеринде пайдаланса болот

6. Изилдөөнүн апробацияланышы. Диссертациянын негизги жоболору, идеялары жана жыйынтыктары, Кыргызстанда жана чет өлкөлөрдөгү өткөн 10

республикалык жана эл аралык илимий конференцияларда, семинарларда, тегерек столдордо доклад, баяндама катары окулду.

7. Изилдөөнүн натыйжаларынын жарык көрүшү. Диссертациялык иштин негизги жыйынтыктары Кыргыз Республикасынын Улуттук аттестациялык комиссиясы тарабынан сунуш кылынган республикалык илимий басылмаларда жарыяланган он бир жана чет өлкөлөрдөгү илимий журналдар да жарык көргөн беш макалада чагылдырылды.

8. Изилдөөчүнүн жеке салымы. Диссертация өз алдынча аткарылган илимий изилдөө болуп саналат. Анын жыйынтыктары жана жоболору автор тарабынан жасалган жеке аракеттин натыйжасында жетишилген. Классикалык этнографиялык изилдөөлөргө кошумча, курамына 100 суроо кирген этносоциологиялык анкета аркылуу кыргыз этнографиясында жана этносоциологиясында азыркы күнгө чейин изилденбеген көйгөйлөргө көңүл бурулган. Баалуу эмпирикалык жана этносоциологиялык материалдар талдоого алынып, ынандуу жыйынтыктар чыгарылган.

9. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна туура келиши. Автореферат диссертациянын мазмунуна толук туура келет, диссертациядагы коюлган максаттарга жана милдеттерге авторефераттын текстинде чагылдырылган материалдар толук жооп берет. Автореферат кыргыз, орус жана англис тилдеринде бири бирине дал келген окшош резюмелер менен жабдылган.

10. Диссертациянын мазмунундагы жана аны жабдуудагы кемчиликтер жана изденүүчүгө сунуштар.

1. Диссертациялык изилдөөдө этнографиялык жана этносоциологиялык изилдөө методдору колдонулган. Автор алардын изилдөөдөгү ордун, зарылдыгын так негиздеп берсе болмок.

2. Шаарлардын, башка этностордун кыргыздардын чарбасына, тамак-ашына тийгизген таасири тууралуу бөлүмдө диссертант Талас өрөөнүнүн калкынын Казах Республикасынын шаарлары менен болгон ар тараптуу байланышынын таасирин көз жаздымда калтырган.

3. Башка тилдерден кирген терминдерди, аталыштарды кыргызчалап пайдаланууда так эместиктерге жол берилген.

11. Диссертациялык эмгектин Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын илимий даражаларды ыйгаруу жобосуна дал келиши. Куттубекова Венера Мамбеталиевнанын “Түндүк

жана түндүк-батыш Кыргызстанда жашаган кыргыз үй-бүлөлөрүнүн совет доорундагы тамак-аш системасы (этнографиялык жана этносоциологиялык материалдардын негизинде)” аттуу диссертациялык ишинин структурасы, мазмуну, илимий жаңылыгы, изилдөөнүн негизинде алынган корутундулары Кыргыз Республикасынын Жогорку Аттестациялык Комиссиянын талаптарына жооп берет жана 07.00.07 - этнография, этнология, антропология адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасына татыктуу деп эсептөөгө болот.

ПИКИРИ

Расмий оппонент,
Ж.Баласагын атындагы КУУнун
тарых жана чөлкөм таануу факультетинин
археология, этнология, булактаануу жана
тарыхнаама кафедрасынын доценти
тарых илимдеринин кандидаты

Эралиев С.Н.

*С. Н. Эралиевдин көрсөткөн
Бөлүмү Баласагын атындагы КУУ*

Эралиев С.Н.

«КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫНЫН Б. ДЖАМГЕРЧИНОВ АТЫНДАГЫ ТАРЫХ, АРХЕОЛОГИЯ ЖАНА ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТУ» МЕКЕМЕСИ
УЧРЕЖДЕНИЕ «ИНСТИТУТ ИСТОРИИ, АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОЛОГИИ ИМ. Б. ДЖАМГЕРЧИНОВА НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ»
ИНН 02003199710104
№ 04-8/42
«10» 11 / 2021 ж.г.

Уз. серр № 07.21.628
AS